

פרק עשירי

דיני ליל הסדר

משנה א

עֲרֵבֵי פֶסַחִים סָמוּךְ לַמִּנְחָה - כחצי שעה לפני זמן מנחה קטנה (מתחילת שעה עשירית), **לֹא יֹאכַל אָדָם עַד שֶׁתַּחֲשֹׁךְ** כדי שיאכל מצה בערב לתיאבון¹⁴⁰.

וְאַפְלוּ עָנִי שְׂבִישָׁרְאֵל המתפרנס מן הצדקה **לֹא יֹאכַל** בליל הסדר **עַד שֶׁיִּסְבֵּב** על מיטה נשען על

שעות ולמעלה. ומצה נמי הא אמרינן בירושלמי האוכל מצה בערב פסח כבא על ארוסתו בבית חמיו. ולא נצרכה אלא לשאר אוכלין שלא ימלא כריסו מהן: עד שיסבב. במטה ועל השלחן כדרך

ביאורים והרחבות

ממנו לפחות כזית. בזמן שחיטת הפסח אסור שיהיה חמץ ברשותו, לכן השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה. מצוה לשחוט את הפסח בשלש כיתות, שנאמר (שם יב, ו): "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל" - קהל ועדה וישראל. קרבן פסח דוחה את השבת ונלמד מגזרה שווה מקרבן התמיד ("במועדו"), מה "מועדו" האמור בתמיד דוחה את השבת, אף "מועדו" האמור בפסח דוחה את השבת. נוסף על קרבן הפסח היו מקריבים ב"ד בניסן גם קרבנות שלמים הנקראים "חגיגת ארבעה עשר", ועל זה נאמר (דברים טז, ב): "וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר", ודרשו: צאן לפסח ובקר לחגיגה. הפסח נאכל ב"חבורה", היינו קבוצת אנשים שנמנו על הפסח להקריבו ולאכלו יחד, ובאותו מקום שמתחילים לאכול את הפסח חייבים לגמור שם, ואסור לאכול מקצתו בבית זה ומקצתו בבית אחר. מי שלא יכל להקריב את הפסח בזמנו מפני שהיה טמא או בדרך רחוקה, יעשה את הפסח ב"ד באייר שהוא פסח שני.

140. בגמרא (צט, ב) שואלין: מדוע המשנה מדגישה שאסור לאכול בערב פסח סמוך למנחה, הרי איסור זה חל גם בערבי שבתות וימים טובים, דתניא: לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: אוכל והולך עד שתחשך? ותרצו: אמר רב הונא: לא צריכא אלא לרבי יוסי, דאמר אוכל והולך עד שתחשך, הני מילי בערבי שבתות וימים טובים, אבל בערב הפסח משום חיובא דמצה מודה. רב פפא אמר: אפילו תימא רבי יהודה, התם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה הוא דאסיר, סמוך למנחה שרי, אבל בערב הפסח אפילו סמוך למנחה נמי אסור.

ועוד שואלין בגמרא (קז, א) באיזה מנחה מדובר, מנחה גדולה או מנחה קטנה? האם הכוונה סמוך למנחה גדולה, והטעם הוא שמא יאריך בסעודתו ויבוא להימנע מלעשות קרבן פסח, או אולי הכוונה סמוך למנחה קטנה, והטעם הוא שלא יאכל את מצת המצוה בלי תיאבון - בעל כורחו? וענו: סמוך למנחה קטנה תנן.

ועוד אמרו (קז, ב) בשם רבי אסי, אף שאסור בסעודה ממש, מותר להטביל במיני מטעמים שאינם סעודה גמורה. רבי יצחק מטביל בירקי (אוכל ירקות מן המנחה ולמעלה, לפי שאין משיב. רש"י). תניא נמי הכי: השמש מטביל בבני מעיין (של בשר) ונותנן לפני האורחים.

ר' עובדיה מברטנורא
דאין נמנין על שני פסחים
כאחד, ואין זה מנוי:
י א ערבי פסחים סמוך
למנחה. קודם למנחה מעט כמו
חצי שעה. בתחלת שעה
עשירית. דתמיד קרב בתשע
ומחצה והוא זמן המנחה, וקודם
למנחה חצי שעה הוי בתחלת
שעה עשירית: לא יאכל אדם.
כדי שיאכל מצה לתיאבון משום
הדור מצוה. ולחם פשיטא דלא
מצי אכיל, דחמץ אסור ממש

ידו השמאלית כדרך בני חורין¹⁴¹.

ר' עובדיה מברטנורא

בני חורין: ולא יפחתו לו. גבאי צדקה המפרנסים את העניים: מד' כוסות. כנגד ד' לשונות של גאולה שיש בפרשת וארא. והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי: ואפילו הוא מתפרנס מן התמחוי. דהיינו עני

ולא יפחתו לו גבאי צדקה לצורך סעודת החג מארבעה כוסות של יין¹⁴², ואפילו עני שבעניים המתפרנס מן התמחוי - קערה שנותנים ממנה מזון לעניים בכל יום, יתנו לו ארבע כוסות בלילה הזה¹⁴³.

שבעניים דתנן במסכת פאה מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי:

ביאורים והרחבות

141. גרסינן בגמרא (קח, א): איתמר: מצה - צריך הסיבה, מרור - אין צריך הסיבה. יין - איתמר משמיה דרב נחמן: צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן: אין צריך הסיבה. ולא ברור באיזה כוסות אמר רב נחמן שיש להסב, ובאלו אין צריך להסב. ומסכמת הגמרא: עכשיו שאין אנו יודעים אם שני הכוסות הראשונים או האחרונים בעי הסבה, יסב בארבעת הכוסות. פרקדן (שוכב על הגב) - לא שמה הסיבה. הסיבת ימין - לא שמה הסיבה. ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה. אשה אצל בעלה - לא בעיא הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה. בן אצל אביו - בעי הסיבה. איבעיא להו: תלמיד אצל רבו מאי? תא שמע דאמר אביי: כי הוינן בי מר זגין אבירכי דהזדי (כאשר היינו בפסח אצל אדוני, רבה, היינו נשענים זה על ברכיו של זה, כי לא היה מקומות לכולם להסב, וכך יצאנו ידי חובת הסבה). כי אתינן לבי רב יוסף אמר לן: לא צריכתו, מורא רבך כמורא שמים. איבעיא להו: שמש מאי? תא שמע דאמר רבי יהושע בן לוי: השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, מיסב אין לא מיסב לא, שמע מינה בעי הסיבה שמע מינה.

142. הטעם לארבע כוסות - פירש רש"י: כנגד ארבעה לשוני גאולה האמורים בגלות מצרים: והוצאתי אתכם, והצלתי אתכם, וגאלתי אתכם, ולקחתי אתכם, בפרשת וארא. בגמרא (קט, ב) שואלין: כיצד חכמים תיקנו ארבעה כוסות ולא חששו שיבוא לידי סכנה בענין זוגות? ותרצו: אמר רב נחמן: אמר קרא "ליל שמרים" - ליל המשומר ובא מן המזיקין. רבא אמר: כוס של ברכה (ברכת המזון) מצטרף לטובה (מצות ארבעה כוסות) ואינו מצטרף לרעה (לענין זוגות). רבינא אמר: ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות, כל חד וחד מצוה באפי נפשה הוא. גרסינן בגמרא: ואמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בארבעה כוסות הללו, שאף הן היו באותו הנס. פירש"י: כדאמרין (סוטה יא, ב) בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו, וכן גבי מקרא מגילה, נמי אמרינן הכי, דמשום דעל ידי אסתר נגאלו, וכן גבי נר חנוכה במסכת שבת (כג, א). עוד למדין (קח, ב) תנו רבנן: הכל חייבין בארבעה כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות. אמר רבי יהודה: וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין? אלא מחלקין להן קליות ואגוזין בערב פסח, כדי שלא ישנו וישאלו. אמרו עליו על רבי עקיבא, שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח, כדי שלא ישנו וישאלו. תניא, רבי אליעזר אומר: חוטפין מצות (מגביהין את הקערה בשביל תינוקות שישאלו) בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו. תניא, אמרו עליו על רבי עקיבא: מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש, חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים. בערב פסח בשביל תינוקות כדי שלא ישנו, וערב יום הכיפורים כדי שיאכילו את בניהם.

143. בגמרא (קב, א) למדין שמשנתנו לא נצרכא אלא אפילו לרבי עקיבא דאמר: עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, הכא (בפסח) משום פרסומי ניסא מודי (שיקח מן התמחוי).

משנה ב

מִזְגוּ לוֹ כּוֹס רְאִשׁוֹן שֶׁל יַיִן לְקִידוּשׁ, בֵּית שְׁמַאי
 אומרים: מְבָרֵךְ תְּחִילָה עַל קְדוּשַׁת הַיּוֹם - "אֲשֶׁר
 בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עַם וְכוּ'", וְאַחֵר כֶּךָּ מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן
 - "בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן". וּבֵית הֶלֶל אומרים: מְבָרֵךְ
 תְּחִילָה עַל הַיַּיִן, וְאַחֵר כֶּךָּ מְבָרֵךְ עַל קְדוּשַׁת
 הַיּוֹם¹⁴⁴:

משנה ג

אֲחֵר שֶׁבִירֵךְ עַל הַיַּיִן הֵבִיאוּ לְפָנָיו יִרְקוֹת, כְּדֵי לַעֲוֹרֵר
 אֶת הַתִּינוּקוֹת לִשְׂאוֹל, לְפִי שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לְהֵבִיא יִרְקוֹת
 קוֹדֵם הַסְעוּדָה, מְטַבֵּל בַּחֲזָרָת¹⁴⁵ כְּלוּמָר אוֹכֵל אֶת
 הַחֲזָרָת אוֹ הִירְקוֹת עַל יְדֵי טִיבּוֹל בְּמֵי מֶלַח וְכוּ' עַד
 שְׂמִינִיעַ - לְפָנָיו שִׁיגִיעַ לְפִרְפֹּרֶת הַפֶּת - לְמַרְוֹר
 שְׂאוֹכֵל לֶשֶׁם מִצּוּוֹה אֲחֵר אֲכִילַת מִצָּה¹⁴⁶.

הֵבִיאוּ לְפָנָיו מִצָּה לְמִצּוּוֹת אֲכִילַת מִצָּה וְחֲזָרָת
 לְמִצּוּוֹת אֲכִילַת מַרְוֹר וְחֲרֹסֶת כְּדֵי לְהַטְבִּיל בָּהּ אֶת

הֵבִיאוּ לְפָנָיו מִצָּה וְחֲזָרָת וְחֲרוּסֶת. מְכַלֵּל דַּעֲדִיין לֹא הוֹבֵאוּ: עַד שְׂמִינִיעַ לְפִרְפֹּרֶת אֶת הַפֶּת. לְאֲכִילַת
 מִצָּה. וְהָאֵין קָמ"ל שֶׁאֵין אֲכִילָה אַחֶרֶת מִפְּסֻקַּת בֵּין אֲכִילַת יִרְקוֹת לְאֲכִילַת מִצָּה. דְּקוֹדֵם שִׁיגִיעַ לְאוֹתוֹ
 חֲזָרָת שֶׁל מִצּוּה שֶׁמְבָרֵךְ עָלָיו עַל אֲכִילַת מַרְוֹר אוֹכֵל מִצָּה תְּחִילָה, כְּדִכְתִּיב (בְּמִדְבָּר ט) עַל מִצּוֹת
 וּמַרְוֹרִים, מִצּוֹת בְּרִישָׁא וְהַדֵּר מַרְוֹרִים: וְחֲרוּסֶת. שְׁעוֹשִׂים מִתְּאֲנִים וְלוֹזִים בְּטָנִים וְשִׁקְדִים וְכַמָּה מִינֵי

ביאורים והרחבות

144. **טעם מחלוקתם** מובא בגמרא (קיד, א): תנו רבנן: דברים שבין בית שמאי ובית הלל
 בסעודה. בית שמאי אומרים: מברך על היום, ואחר כך מברך על היין, מפני שהיום (קידוש
 היום) גורם ליין שיבא, (ועוד טעם) וכבר קידש (נכנס) היום (תחילה) ועדיין יין לא בא. ובית
 הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום, מפני שהיין גורם לקידוש שתאמר
 (שללא יין אין קידוש). דבר אחר: ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו
 תדיר תדיר קודם. והלכתא כדברי ב"ה.

145. **פירוש:** חזרת היא החסה של ימינו. ואין הכוונה שיביאו לו דווקא חזרת, אלא המשנה
 באה להשמיע שאם אין לו ירקות אחרים חוץ מהחזרת, יכול להשתמש בה לכרפס, למרות
 שבהמשך הסדר ישתמש בה גם למרור. ולפי שכל אכילתם היתה על ידי טיבול, נקראת
 האכילה 'טיבול'.

146. **פירוש:** "פרפרת הפת" היינו מזון שאוכלים כתוספת לפת. החזרת שאוכלים לשם מצוות
 מרור נקראת כאן "פרפרת הפת", משום שהיא נאכלת לאחר המצה, שנאמר (במדבר ט, יא):
 "על מצות ומרורים יאכלהו" - קודם מצות ואחר כך מרורים. ונמצא שבאה המשנה ללמדנו,
 ש"מטבל בחזרת" לפני שמגיע לאותה חזרת הנאכלת לאחר המצה, שהיא 'פרפרת הפת'.

החזרת, וּשְׁנֵי תַבְשִׁילִין אחד זכר לקרבן פסח, והשני זכר לקרבן חגיגה הבאה עם הפסח¹⁴⁷, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הטיבול בְּחֶרֶסֶת מִצֹּה ובאה רק כדי להמתיק את חריפות המרור, מכל מקום צריך להביאה לפניו. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי צְדוֹק אֹמֵר: טיבול המרור בחרוסת הוא מִצֹּה¹⁴⁸ שתיקנו חכמים. וּבַמִּקְדָּשׁ הָיוּ מְבִיאִים לְפָנָיו גּוֹפֹ שֶׁל קֶרֶבֶן הַפֶּסַח עם המצה והחזרת:

ר' עובדיה מברטנורא פירות ומשימין בה תפוחים ודכין הכל במדוכה ומערבין בחומץ ונותנין עליה תבלין קנה וקנמון כעין פתילות דקות ארוכות זכר לקש וצריך שתהיה עבה זכר לטיט: שאין חרוסת מצוה. אלא לרפואה לבטל שרף החזרת, שרע וקשה לגוף כארס: ר"א ברבי צדוק אומר מצוה. זכר לתפוח שהיו

ביאורים והרחבות

147. בגמרא (קיד, ב) למדין בשם רב הונא ששני התבשילין הם תרד ואורז. חזקיה אמר: שני התבשילין הם אפילו דג וביצה שעליו. רב יוסף אמר: צריך שני מיני בשר, אחד זכר לקרבן פסח, ואחד זכר לחגיגה הנאכלת עם הפסח. רבינא אמר: אפילו חתיכת בשר שעל העצם והרוטב שנתבשלה בו, הרי הם שני תבשילין.

עוד למדין (קטו, א) אמר רבינא: אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן: הכי אמר הלל משמיה דגמרא (ממסורת): לא ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול (לא יכרוך אדם מצה ומרור יחד ויאכל), משום דסבירא לן מצה בזמן הזה דאורייתא, ומרור דרבנן (לאחר חורבן הבית המצה מדאורייתא והמרור מדרבנן), ואתי מרור דרבנן ומבטיל ליה למצה דאורייתא. אמרו עליו על הלל, שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן, שנאמר: "על מצות ומררים יאכלהו". ומסקנה דמילתא היא: מברך על אכילת מצה ואכיל, והדר מברך על אכילת מרור ואכיל, והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה, זכר למקדש כהלל.

עוד למדין (קטו, ב) אמר רבא: בלע מצה יצא, בלע מרור לא יצא (שצריך להרגיש את מרירות המרור). בלע מצה ומרור, ידי מצה יצא, ידי מרור לא יצא. אמר רב שימי בר אשי: מצה לפני כל אחד ואחד, מרור לפני כל אחד ואחד, וחרוסת לפני כל אחד ואחד, ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (אין צריך להגביה קערה כשמתחיל הגדה אלא מלפני גדול שבהן שעושה הסדר ואומר ההגדה). רב הונא אומר: כולוהו (כל הדברים מצה, מרור, וחרוסת) נמי (רק) לפני מי שאומר הגדה, והלכתא כרב הונא. למה עוקרין את השולחן? אמרי דבי רבי ינאי: כדי שיכירו תינוקות וישאלו. אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מדלי תכא מקמיה (אביי כשהיה קטן ראה שעוקרים את השלחן), אמר להו: עדיין לא קא אכלינן אתו קא מעקרי תכא מיקמן? אמר ליה רבה: פטרנן מלומר מה נשתנה.

עוד למדין (שם) אמר שמואל: לחם עוני כתיב, לחם שעונין עליו דברים (דברי ההגדה). תניא נמי הכי לחם עוני - לחם שעונין עליו דברים הרבה. דבר אחר: לחם עוני, עני כתיב, מה עני שדרכו בפרוסה - אף כאן (באכילת מצה) בפרוסה. דבר אחר: מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, אף כאן נמי הוא מסיק ואשתו אופה (כדי שלא יחמיץ, ולכן המצה נקראת לחם עוני). 148. גרסינן בגמרא (קטז, א): מאי מצוה? רבי לוי אומר: זכר לתפוח (שהיו יולדות בניהן שם בלא עזב, שלא יכירו בהן מצריים, דכתיב תחת התפוח עוררתך - רש"י). ורבי יוחנן אומר: זכר לטיט. אמר אביי: הלכך צריך לקהוייה (לעשותה חמוצה) וצריך לסמוכיה (לעשותה סמיכה). לקהוייה זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה זכר לטיט. תניא כוותיה דרבי יוחנן: תבלין זכר לתבן, חרוסת זכר לטיט. אמר רבי אלעזר ברבי צדוק: כך היו אומרים תגרי חרך (חנוונים זעירים) שבירושלים:

משנה ד

מִזְגוּ לוֹ כּוֹס שְׁנֵי שֵׁל יֵין, וְכָאֵן הֵבֵן שׁוֹאֵל אֶת
אָבִיו¹⁴⁹ מְדוּעַ מוֹזְגִים כּוֹס נּוֹסֶפֶת לִפְנֵי הָאֲכִילָה
(רש"י). וְאִם אֵין דַּעַת בְּבֶן, אָבִיו מְלַמְּדוֹ לְשֹׂאֵל
כְּדִלְהֵן:

מָה נִשְׁתַּנֵּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת? שֶׁבְּכָל
הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמִצֵּה, הַלֵּילָה הַזֶּה
כָּל מִצֵּה?

שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת,
הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר?

שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֶּשֶׂר צֵלִי, אוֹ שְׂלֹק
- מְבוּשֶׁל הֶרְבֵּה, אוֹ וּמִבְשֵׁל, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּל

צֵלִי? - שֶׁאֵלֶּה זֶה נִשְׁאֵלָה רַק בְּזֶמֶן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הִיא קִיִּים.

שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ מְטַבִּילִין פֶּעַם אַחַת שֶׁכֶּךָ הִיתָה דְרָכָם לֹאכֹל בְּכָל סְעוּדָה
יִרְקוֹת בְּטִיבּוֹל, הַלֵּילָה הַזֶּה מְטַבִּילִין יִרְקוֹת שְׁתֵּי פְעָמִים אַחַת מִיָּד אַחֲרֵי
הַקִּידוּשׁ, שֶׁאוֹכְלִים שֶׁאֵר יִרְקוֹת אוֹ חֲזַרְתָּ בְּטִיבּוֹל, וּפְעַם שְׁנִיָּה בִּאֲכִילַת מְרוֹר,
שֶׁמְטַבִּילִים אוֹתוֹ בַּחֲרוּסָת? וְלִפִּי הַשְּׂגָת דַּעְתּוֹ וְהַבְנָתוֹ שֶׁל הֵבֵן, אָבִיו מְלַמְּדוֹ אֶת גּוֹדֵל הָעֵנִין שֶׁל יִצְיָאָה
מִצְרִים.

מִתְחִיל בְּגִנּוּת¹⁵⁰ וּמִסִּים בְּשִׁבָּה שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁקֶרְבָנוּ הַמִּקְדָּשׁ לְעִבּוּדָתוֹ וְנִסִּים
שֶׁעָשָׂה לָנוּ, וְדוֹרֵשׁ - מְבַאֵר בְּדֶרֶךְ הַדְרָשׁ מִ"אַרְמֵי אוֹבֵד אָבִי" (דְּבָרִים כו, ה -
ט), עַד שִׁיגְמוֹר כָּל הַפְּרָשָׁה בְּלָה:

ביאורים והרחבות

בואו וטלו לכם תבלין למצווה. כתבו התוספות (ד"ה "צריך לסמוכיה"): "ובירושלמי אמר: אית דעבדי זכר לדם, ומשום הכי קרי ליה טיבולו במשקה, וכן עמא דבר לסמוכי. ובשעת אכילה מקלשין אותו ביין וחומץ. ובתשובת הגאונים מפרש: לעשות חרוסת בפירות שנדמה לכנסת ישראל בשיר השירים, תחת התפוח עוררתיך, כפלח הרמון, התאנה חנטה, אמרתי אעלה בתמר, אגוז אל גנת אגוז, ושקדים על שם ששקד הקב"ה על הקץ".

149. גרסינן בגמרא (קטז, א): תנו רבנן: חכם בנו - שואלו, ואם אינו חכם, אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה.

150. גרסינן בגמרא (קטז, א): מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. ושמואל אמר: עבדים היינו. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה: עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא, מאי בעי למימר ליה (עבד שאדונו מוציאו לחירות ונותן לו כסף וזהב מה צריך לומר לו)? אמר ליה: בעי לאודווי ולשבוחי (צריך להודות לו ולשבחו). אמר ליה פטרתן מלומר "מה נשתנה", פתח ואמר "עבדים היינו".

משנה ה

ר' עובדיה מברטנורא

ה כל שלא אמר ג' דברים אלו. שלא פירש טעמן של שלשה דברים הללו: ו וחותם בגאולה. כלומר מסיים את ההגדה בברכת גאולה. ולא פירש תנא קמא למלתיה היאך מברכין אותה, ואתו ר' טרפון ור' עקיבא לפרושי למלתיה, ר' טרפון אומר פותח בה בברוך ואינו חותם בברוך, מידי דהוה אברכת הפירות וברכות המצות דכולה חדא הודאה היא. ולר"ע חותמין בה בברוך, לפי שמוסיף בה דברי רצון ובקשה כן ג' יעני וכו'. והלכה כר"ע:

רבן גמליאל היה אומר: כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח - לא פירש טעמם בליל הסדר - לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה, ומרור.

פסח זה שנצטוונו להקריב ולאכול - על שום שפסח - דילג המקום על בתי אבותינו במצרים - במכת בכורות.

מצה זו שאנו אוכלים - על שום שנגאלו אבותינו ממצרים בחפזון, ולא הספיק בצקם להחמיץ.

מרור זה שאנו אוכלים - על שום שמררו המצרים את בני אבותינו במצרים.

בכל דור ודור חיב אדם לראות את עצמו בליל הסדר כאלו הוא בעצמו יצא ממצרים¹⁵¹, שנאמר (שמות יג, ח): "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

לאחר סיפור יציאת מצרים יש לומר את הנוסח הזה: לפיכך אנחנו חייבין להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדד, לברך, לעלה, ולקלס, למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, הוציאנו מעבדות לחרות, מגוון לשמחה, ומאכל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו הלהיה - פרשת ההלל:

משנה ו

עד היכן הוא אומר את ההלל קודם הסעודה? בית שמאי אומרים: עד "אם הבנים שמחה" - מזמור אחד בלבד (תהילים קיג), בשביל שלא יירדמו התינוקות. ובית הלל אומרים: עד "חלמיש למעינו מים" - מזמור נוסף (תהילים קיד), כדי להזכיר יציאת מצרים וקריעת ים סוף.

וחותם את ההגדה בגאולה - בברכת הגאולה, ובנוסח ברכה זו נחלקו התנאים: רבי טרפון אומר: "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים", ולא היה

ביאורים והרחבות

151. גרסינן בגמרא (קטז, ב): אמר רבא: צריך שיאמר ואותנו הוציא משם (שאף אותנו גאל הקב"ה). אמר רבא: מצה צריך להגביה (כשאומר מצה זו שאנו אוכלין), ומרור צריך להגביה (לחיבוב מצווה), בשר אין צריך להגביה, ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ.

ר' עובדיה מברטנורא

ז ברכת השיר. אית דאמרי נשמת כל חי. ואית דאמרי יהללך ה' כל מעשיך. ונהגו למימניהו לתרויהו: בין שלישי לרביעי לא ישתה. שלא ישתכר ושוב לא יוכל לגמור את ההלל. ואם תאמר כבר משוכר הוא שהרי שתה כל רצונו בתוך הסעודה, יין שבתוך המזון אינו משכר, ושלאחר המזון משכר: ח מפטירין. אני שמעתי לשון יפטירו בשפה (תהלים כב). כלומר פותחין ואומרים, ורבותי פירשו לשון הנפטר מחבירו,

חֻתָּם בברכה, לפי שדומה לברכת הפירות וברכת המצוות, שפותחות ב"ברוך" ואינן מסיימות ב"ברוך", וגם זו כולה הודאה היא ואין בה בקשה.
רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: צריך להוסיף דברי ריצוי ובקשה על להבא, ולחתום בה ב"ברוך", וכך אומר: **"בֵּן ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירָךְ וְשִׁשִּׁים בַּעֲבוּדָתְךָ, וְנֹאכְל שֵׁם מֶן הַזִּבְחִים וּמֶן הַפְּסָחִים"** כו', עד **"בָּרוּךְ אַתָּה ה', גָּאֹל יִשְׂרָאֵל"**:

משנה ז

מְזוּנָה לֹא כּוֹס שְׁלִישִׁי של יין, והוא מְבָרֵךְ עַל מְזוּנָה - ברכת המזון, ושונה את הכוס.

לאחר מכן מוזגים לו כוס רביעי, וגומר עליו את המשך ההלל שלא אמר לפני הסעודה, **ואומר עליו ברכת השיר** - יש אומרים שהכוונה ל"נשמת כל חי", ויש אומרים: "יהללך ה' אלהינו כל מעשיך", ונוהגים לומר את שתיהן¹⁵².

בין הפוסות הללו - בין שני הכוסות הראשונים לשניים האחרונים, אם רוצה לשתות יין - ישתה שיין שבתוך הסעודה אינו משכר. בין כוס שלישי לרביעי - לא ישתה שמא ישתכר וימנע מלגמור את הסדר:

משנה ח

אין מפטירין - אין מסיימים את הסעודה לאחר אכילת קרבן הפסח באפיקומן - פירות ומיני מתיקה¹⁵³.

ביאורים והרחבות

152. גרסינן בגמרא (ק"ה, א): מאי ברכת השיר? רב יהודה אמר: "יהללך ה' אלהינו". ורבי יוחנן אמר: "נשמת כל חי".

תנו רבנן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון. ויש אומרים: "ה' רעי לא אחסר". מהיכן הלל הגדול? רבי יהודה אומר: מ'הודו' עד 'נהרות בבל'. ורבי יוחנן אומר: מ'שיר המעלות' עד 'נהרות בבל'. רב אחא בר יעקב אמר: מ'כי יעקב בחר לו יה' עד 'נהרות בבל'. ולמה נקרא שמו הלל הגדול? אמר רבי יוחנן: מפני שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. אמר רבי יהושע בן לוי: הני עשרים וששה "הודו" כנגד מי? כנגד עשרים וששה דורות שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. אמר רב חסדא: מאי דכתיב "הודו לה' כי טוב"? הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר - בשורו ואת עני - בשיו, יתום - בביצתו, אלמנה - בתרגולתה (כל אחד ואחד נענש במדרגתו ורמתו הכלכלית).

153. גרסינן בגמרא (ק"ט, ב): מאי אפיקומן? אמר רב: שלא יעקרו מחבורה לחבורה (שלאחר

אם באמצע אכילת הפסח יִשְׁנוּ מִקְצָתוֹ של אנשי החבורה - יֹאכְלוּ - מותר להם לחזור ולאכול לאחר שיקיצו, לפי שלא כל החבורה הסיחה דעתה מקרבן הפסח. אבל אם ישנו כָּלָן - לֹא יֹאכְלוּ שבשינה הסיחו כל החבורה את דעתם מהפסח, ונראה כאילו אכלו את הפסח בשני מקומות.

רַבִּי יוֹסִי חולק ואֹמֵר: רק אם נִתְנַמְנְמוּ¹⁵⁴ מקצתן - יֹאכְלוּ כשיתעוררו, אך אם נִרְדְּמוּ אפילו רק מקצתן, כשיתעוררו לֹא יֹאכְלוּ אלו שנרדמו שוב מהפסח:

משנה ט

הַפֶּסַח אַחֲרֵי חֲצוֹת הַלַּיְלָה הָרִי הוּא נוֹתֵר¹⁵⁵ וּמִטְמֵא אֶת הַיָּדִים. שֶׁהָרִי חֲכָמִים גָּזְרוּ שֶׁהַפְּגוּל

ר' עובדיה מברטנורא
כשנפטרים מן הסעודה אין מסיימין אותה באפיקומן, באפיקו מנייכו, כלומר תוציאו כליכם מכאן ונלך ונאכל במקום אחר, לא פת ולא שום דבר, גזירה דלמא אתי למיכל מן הפסח בשני מקומות. אבל לאכול דברים אחרים במקומו הראשון שרי, ובלבד שלא יעקר מחבורה זו לאכלם עם חבורה אחרת. ואית בגמרא מאן דפירש אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, אפיקו מיני מתיקה. דלאחר שאכלו את הפסח אין נפטרים מן הסעודה באכילת מיני מתיקה ופירות שרגילין לאכול לקנוח סעודה

ואפילו במקומן, שלא יאבד טעם הפסח מפיו. וכן עיקר. וכשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כך אין מפטירין אחר מצה אפיקומן, שצריך שיאכל כזית מצה באחרונה בזמן שאין פסח, ואחר אותה מצה אין נפטרים ממנה באכילת דבר אחר: ישנו כולם לֹא יֹאכְלוּ. אם התחילו לאכול פסחיהן וישנו כולן, שוב לא יאכלו, דנראה כאוכל בשני מקומות, דמאחר שישנו הסיחו דעתם מלאכול עוד, וחשיב ליה כאכילת שתי מקומות. וחומרא בעלמא הוא. והוא הדין נמי למצה בזמן הזה: רבי יוסי אומר נתנמנמו יאכלו. ארישא קאי, דאמר תנא קמא ישנו מקצתן יאכלו, ואתא רבי יוסי למימר הני מילי אם נתנמנמו שלא נשקעו בשינה, אבל אם נרדמו מקצתן לֹא יֹאכְלוּ אלו הנרדמים לכשיעורו משנתם. והלכה כרבי יוסי: ט הפסח אחר חצות מטמא את הידים. דהא נותר הוא מחצות ואילך, ורבנן גזרו על הנוטר שיטמא את הידים כדי שלא יתעצלו באכילתו. ומגלן דפסח לאחר חצות הו' נותר, דכתיב בפסח (שמות יב) ואכלו את הבשר בלילה הזה, וכתיב התם ועברתי

ביאורים והרחבות

אכילת הפסח אסור ללכת לאכול שום דבר עם חבורה אחרת). ושמאל אמר: כגון אורדילאי לי וגוזלייא לאבא (כגון פטריות בשבילי וגוזלות לרב, הם מעדנים מיוחדים שהיו רגילים לאכול לקינוח הסעודה, אין אוכלים אותם כדי להשאיר את טעם הפסח בפה). ורב חנינא בר שילא ורבי יוחנן אמרו: כגון תמרים קליות ואגוזים. תניא כוותיה דרבי יוחנן: אין מפטירין אחר הפסח כגון תמרים קליות ואגוזים. אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מפטירין אחר מצה אפיקומן. תנן: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, אחר הפסח הוא דלא, אבל לאחר מצה מפטירין? לא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמייהו, אבל לאחר הפסח דנפיש טעמיה ולא מצי עבוריה לית לן בה, קמשמע לן (לא רק אחר המצה לא אוכלים שטעמו קלוש, אלא אפילו לאחר הפסח שטעמו חזק בכל זאת לא אוכלים כלום).

154. בגמרא (קכ, ב) למדין שמתנמנם הוא ישר ולא ישן, ער ולא ער, כשקוראים לו הוא עונה, אבל אינו יודע להחזיר סברה, וכאשר מזכירים לו משהו נזכר ואומר.

155. בגמרא (קכ, ב) למדין שמשנתנו כדעת רבי אלעזר בן עזריה, דתניא: "ואכלו את הבשר בלילה הזה", רבי אלעזר בן עזריה אומר: נאמר כאן "בלילה הזה", ונאמר להלן "ועברתי בארץ